

תורתו ומשנתו החינוכית של רבי מאיר

ראשי פרקים:

- א. פתיחה
- ב. השלום האמיתי
  1. שפל רוח
  2. "המלחמה" מול רשב"ג
  3. "דברי חכמים וחידותם"
  4. תורתו של ר"מ
- ג. משנתו החינוכית
  1. "לבלר אני"!!
  2. אין בדורו של ר"מ כמותו
  3. גדול המחנכים
  - ד. סיכום

א. פתיחה

דמותו של ר"מ מורכבת מאוד: אחד מעמודי התווך של ההנהגה היהודית, ואחת הדמויות הבולטות בעולם התורה בימים הקשים שלאחר מרד בר כוכבא. אולם "ככל שהדבר גדול יותר כך הוא מסובך יותר" (מאמר הדור). ננסה לעמוד במאמר רק על אפס קצה דמותו, עד המקום אליו דעתנו מגיעה.

ב. השלום האמיתי

1. שפל רוח

ר"מ אמר בפרקי אבות (פ"ד מ"ב): "...הוי שפל רוח בפני כל אדם", ראוי להביא את הערתו של הברטנורא בפתיחה למשניות, כי כל הדברים שנאמרו בפרקי אבות בשם התנאים היו דברים ש"מרגלא בפומייהו". כלומר, אמרות עליהם דרשו רבות, שהיו עצם מהותם ואותו רצו להנחיל לתלמידיהם. ר"מ נאה דורש ונאה מקיים. מסופר במדרש רבה (במדבר פרשה ט', י"ט), שהיה ר"מ יושב ודורש בליל שבת בביה"כ, והיתה שם אשה שהיתה רגילה להאזין לדרשותיו. פעם אחת האריך בדרשתו, ואותה אשה המתינה עד שסיים, ועד שבאה לביתה - נרות השבת (מקור האור היחיד) כבו. בעלה בכעסו, אסר עליה לשוב לביתו עד שתירק בפני הדרשן. האשה כמובן, לא הלכה לעשות כן. לאחר השבוע השלישי, כשהיא עוברת מבית לבית, אמרו לה שכנותיה שכדאי לבוא אל ה"דרשן" ואולי הוא יפתור את הבעיה. חזה ר"מ ברוח קודשו את המתרחש, והפיץ שמועה כי יש לו מיחוש בעין והוא צריך אשה לחשנית שתרפא אותו. חברותיה שמעו על כך, ואמרו לה: לכי את, לחשי לו ורקקי בתוך עיניו ותהי מותרת לבעלך. הלכה, וכיון שישבה לפניו היתה מתיירתת מפניו, אמרה לו: רבי, אין אני יודעת ללחוש לעין, אמר לה:

רקקי בעיני שבע פעמים וייטב לי, לאחר שירקה אמר לה: לכי אמרי לבעלך שאתה אמרת פעם אחת ואני רקקתי שבע פעמים!¹
 ר"מ הוכיח בכך שלמען שלום בית הוא מוכן להתבזות² (נראה שלמד זאת מפרשת סוטה, בה הקב"ה מוכן שימחה שמו על המים למען שלום בית), ולהשפיל רוחו בפני אותה אשה.

2. "המלחמה" מול רשב"ג

לאור הסיפור הזה לא מובנת עמדתו העיקשת מול רבן שמעון בן גמליאל הנשיא.

הגמ' במסכת הוריות (י"ג ע"ב) מספרת, שאמר רשב"ג לעצמו: האם לא צריך להיות סימן היכר ביני ובין האחרים? - קבע: כשהנשיא נכנס כל העם עומדים ולא יושבו עד שיאמר להם שבו. כשאב בית הדין נכנס - עומדות שורה מכאן ושורה מכאן עד שנכנס ויושב במקומו. חכם שנכנס - אחד עומד ואחד יושב עד שנכנס ויושב במקומו.

כשהגיעו ר"מ ור' נתן למחרת ולא קמו לכבודם הסבירו להם שכך קבע רשב"ג. אמר ר"מ לר"מ: נדרוש ממנו שילמד מסכת עוקצין שאינו בקי בה, וכשלא ידע נאמר לו: "מי ימלל גבורות ה' ישמיע כל תהלתו" - למי נאה למלל גבורות ה'! - מי שיכול להשמיע כל תהלתו. נעביר את רשב"ג מתפקידו, אני אהיה אב בית דין ואתה תהיה נשיא.

שמע זאת אחד התלמידים וחשש לכבודו של רשב"ג, הלך וישב מאחוריו והחל ללמוד מסכת עוקצין. אמר רשב"ג: שמא יש דבר מה בבית המדרש המצריך ללמוד מסכת זו, ישב ולמדה.

למחרת כשנכנסו השנים ושאלו בעוקצין, עמד רשב"ג ולימדה, ולאחר מכן סלקם מבית המדרש. הם מצידם לא ויתרו והכניסו פתקים ועל גביהם שאלות לבית המדרש, על חלק לא ידעו לענות והיו צריכים לתשובותיהם, עד שאמרו "אנו מבפנים ותורה מבחוץ!" הסכים רשב"ג להכניסם, אולם רק בתמורה להסתרת זהותם-שם, לר"מ יקראו - "יש אומרים" ולר"מ - "אחרים". נראה שלא הסכימו לסידור זה, כי הגמרא מספרת שחלמו שבת קול אומרת להם לחזור, ר"מ חזר ור"מ אמר: ידועה שיטתי - "דברי חלומות לא מעלין ולא מורידין".

סיפור זה קשה משני הגורמים המעורבים בו - ר"מ שבענוותנותו פתחנו - מקפיד על כבודו, ורשב"ג מתנהג גם הוא בצורה לא נאותה, לכאורה, מי שמכהן בראש הסנהדרין מקפיד שלא יכבדו אדם כמותו!?

¹ ר"מ לא אמר לה מיד 'רקקי בפני ע"מ שתהיי מותרת לבעלך' כדי לא לביישה, ולכן אמר לה לירוק שבע פעמים ולא פעם אחת כי זוהי הלחישה האמיתית למיחוש בעין. אולם לא ברור, מדוע בסופו של דבר אמר לה 'לכי אמרי לבעלך' - הרי בכך נגלה כי הוא יודע על הדבר ובכך למפרע לא תוכל לשאת את הבושה, שהרב אותו העריצה עד כדי סכסוך עם בעלה השפיל עצמו למענה.

נלע"ד לתרץ, שהיא ידעה שר"מ מודע לבעייתה, הרי שלשה שבועות היא מסתובבת בחוץ, ואם לא היה מגיב בספונטניות הזו הייתה חוששת שעשה זאת רק למענה. ר"מ עשה בעצם את המעשה הטבעי ביתר שמצופה מאדם שחש בעינו.

² סיפור נוסף, המגלה מידה זו בר"מ מופיע בסנהדרין (י"א ע"א). (הערת המערכת)

3. "דברי חכמים וחידותם"

נראה להסביר את שיטתו של רשב"ג, כפי שמסביר הרב קוק בעין אי"ה את המחלוקת בין רבן גמליאל ור' יהושע בברכות (כ"ז ע"ב).
 כמובן שנשיא הנהדרין לא את כבודו חיפש, כי אם את כבוד התורה. צעירים שבאותו דור התלוצצו מן הסתם כפי שמתלוצצים צעירי דורנו: כיצד זה יש הלכות לספרדים ולאשכנזים, ליטאים וחסידים וגם בתוך הקבוצות הללו יש תתי קבוצות. האם משה רבינו שקיבל את התורה היה ספרדי והיה עוד משה אחר אשכנזי? האחד ישב עם גלביה והשני עם שטריימל? וכך יבואו לכפור בתורה, כי אם זאת תורה אחת צריכה להיות אמת אחת.
 על כן דרש רשב"ג שיקפידו בכבודו יותר מבכבוד אחרים, ואם תפרוץ מחלוקת בבית המדרש לא תווצרנה כתות נפרדות, זו בשיטת זה וזו בשיטת זה, שהרי רשב"ג הפך להיות הסמכות העליונה, ובכך רצה להשיג תורה אחת ואמת אחת. אי"כ, רשב"ג רצה לחנך לאמונה בתורת משה ולכן לחם למען תקנה זו.

רשב"ג רצה גם למנוע פילוג שהוא תוצאה של מלחמת הדעות. את התופעה שחצר "רבי" אחת לא מתחתנת עם חצר "רבי" שניה, בתי ספר שונים לצבעי עור שונים, או לבעלי מבטא שונה - את אלה רצה רשב"ג למנוע. עמ"י - גילוי הקב"ה בעולם צריך להופיע ב"אתה אחד ושמן אחד ומי כעמד ישראל גוי אחד בארץ" - רשב"ג לחם בעד תקנה זו כדי להשיג אחדות. סיבה שלישית לתקנתו היא פוליטית. עמ"י ישב בא"י במין אוטונומיה דתית חברתית תחת שלטון זר. היה חשוב ביחסי כוחות מעין אלה שיהיה אדם אחד בלבד שיהיג. המנהיג צריך להיות חזק, סוחף וללא עוררין, ע"מ שיהיה המוציא והמביא בפני השלטונות, יעסוק בשאלות תקציב, מיסים, בקשות מיוחדות וכד'.
 הדרך לכך, בין השאר, היא שיכבדו אדם אחד יותר מכולם, גם בכך שיעמדו בפניו - כולם.
 בשל שלוש הסיבות הללו: הגברת האמונה בתורה, איחוד העם ויציבות שלטונית מול הרומאים לחם רשב"ג שיכבדו אותו יותר.

4. תורתו של ר"מ

ר"מ, שאמר על הפסוק במשלי "דברי חכמים וחידותם" - "שיחת חולין שלהם שקולה כנגד כל התורה", ודאי היה דורש מאיתנו לבאר את מעשיו. ר"מ לא רצה ללחום נגד אותם ערכים נעלים, השאלה היא - מהו מפסידים? - ר"מ ודאי לא חשש לכבודו, זאת ראינו בסיפור האשה הלחשנית. הוא חשש לפספוס השלום האמיתי.
 ר"מ חיפש בכל דבר את הטוב, האמת, הנצחי. העובדה שהיה בן גרים ותלמידו של "אחר" רק הבליטה את העניין. אולם זו היתה כל משנתו הלימודית והחינוכית. פעמיים מוצאים אנו שכתוב "בתורתו של ר"מ מצאו כתוב", ופעם נוספת "בספרו של ר"מ" (ירושלמי תענית פ"א ה"א). אין כוונת הדברים, שהיה לו ספר תורה שונה, אלא הכוונה שהיתה לו שיטה ייחודית, תורה, עליה לחם כל ימי חייו, כמו השינוי שנמצא בפסוק: "ויעש ד' אלוקים

לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם", בתורתו של ר"מ מצאו כתוב: "כתנות אור". אצל ר"מ שום דבר אינו מכוסה, גשמי, מסתיר או מוקטן. גם העור – מאיר. מכאן שמו מאיר (שמו הקודם נהוראי, ופירושו גם כן משורש אור). קרינת אור פנים זו, מצד אחד זיכתה את הרבים בלימוד תורה, כפי שיוצא מדברי רבי³, ומצד שני לא נפסקה הלכה כמותו, מפני ש"לא יכלו חבריו לעמוד על סוף דעתו". מדוע ר"מ סיבך את חבריו ללימוד, ובכך הוציא את עצמו מהחתומים על פסיקת ההלכה⁴?

אם תשים גליל בין שני אנשים העומדים האחד בניצב לשני, יאמר האחד שלפניו עיגול, והמאונך לו יאמר כי מלבן לפניו – ומה האמת! היא תתגלה רק בצירוף שתי ההתבוננויות. הצגת צד אחד היא לא רק צמצום של התורה, אלא לעיתים, איננה האמת. תלמידי חכמים לא צריכים להגיע למצב של אסופה אחת, אלא "אסופות אסופות העוסקים בתורה, הללו מטהרים והללו מטמאים, הללו אוסרים והללו מכשירים" (חגיגה ג' ע"ב). תפקידו הוא להתרומם על מנת לראות:

"כיצד כל הדעות בשרשן – איך עולות למקום אחד... ועם מילוי העושר המדעי והרחבת כל שיטה לפרטיה, יהיה גדול כח השלום המקורי המאגד את כולם" (אגרות הראי"ה חלק א' אגרת ע"ט). ר"מ פעל בהתאם לכללי השלום שמגלה לנו הרב קוק:

"כי השלום האמיתי אי אפשר שיבוא לעולם כי אם דווקא ע"י הערך של ריבוי השלום... שיתראו כל הצדדים וכל השיטות, ויתבררו איך כולם יש להם מקום כל אחד לפי ערכו, מקומו ועניינו" (עולת ראי"ה א').

אחדות כן! – אך לא על חשבון טשטוש, למרות כבוד הנשיא! – "וכדתניא היה ר"מ אומר: הלומד תורה ואינו מלמדה, זה הוא 'דבר ד' ביזה'" (סנהדרין צ"ט ע"א), ובמקום שיש חילול השם אין חולקים כבוד לרב.

ג. משנתו החינוכית

1. "לבלר אני"!

הגמרא בעירובין (י"ג ע"א) מספרת לנו על ר"מ בראשית דרכו, כתלמיד של ר"ע ושל ר' ישמעאל, וז"ל:

"אמר רב יהודה אמר שמואל משום ר"מ: כשהייתי אצל ר' עקיבא, הייתי מטיל קנקנתום לתוך הדיו⁵ ולא אמר לי דבר. כשבאתי אצל ר' ישמעאל, אמר לי: בני מה מלאכתך? אמרתי לו: לבלר אני. אמר לי: בני הוי זהיר במלאכתך, שמלאכתך מלאכת שמים היא! שמא אתה מחסיר אות אחת או מייתר אות אחת – נמצאת מחריב את כל

³ עיין בעירובין (י"ג ע"ב)

⁴ אגב, מכאן ראייה נוספת שלא חיפש כבוד, מפני שגם כאן לא חיפש שההלכה תקרא על שמו.

⁵ קנקנתום הוא נוזל שמונע מהדיו להמחק בקלות.

העולם כולו⁶. אמרתי לו: דבר אחד יש לי, וקנקנתום שמו, שאני מטיל לתוך הדין. אמר לי: וכי מטילין קנקנתום לתוך הדין, והלא אמרה תורה "וכתב" "ומחה" – כתב שיכול להמחות?" תשובתו של ר"מ לשאלה זו תמוהה, ומבארת הגמרא את דבריו: ודאי שלא אטעה בחסרות ויתרות, אלא חושש אני אפילו לזבוב, שמא יעמוד על הקצה הימני של האות דל"ת, וכשיתרומם תשאר האות ר"ש, ולכן אני משתמש בקנקנתום בתוך הדין, כך הכתב לא ימחק כלל. עוד נעמיק במדרש זה עד כמה שידינו משגת, אולם על פניו עולה תמיהה גדולה - הזה היה עיסוקו של ר"מ? למי שנאמר עליו: "כל הרואה את ר"מ בבית המדרש כאילו עוקר הרים וטוחנם זה בזה", לבלרות איננו העיסוק המתאים. כל עניינו של הלבבר הוא לא לסטות, להמשיך את הנתון בסיני ונכתב באצבע אלוקים, לא לחסר ולא לייתר, ואילו על הפלפול ניתן לומר בדיוק להיפך, את ההר הקשה למעבר הצליח ר"מ לטחון עד דק ולהפכו למישור, כך שהמתבונן במישור שנוצר לא יוכל להבין לאין נעלם הרכס הגבוה שלא ניתן היה לעבור בשביליו, להיכן נעלמו קשיי הסוגיה שלא יכול היה להבינם בשכלו, רעיון הפלפול הוא ליצור כמעין דבר חדש. א"כ, האם ר"מ היה חדשן או לבלר שדבר אחד יש לו "קנקנתום שמו שמטילו לתוך הדין"?

2. אין בדורו של ר"מ כמותו!

יבוא הכתוב השלישי ויכריע ביניהם:

"א"ר אחא בר חנינא: גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם, שאין בדורו של ר"מ כמותו, ומפני מה לא קבעו הלכה כמותו? שלא יכלו חבריו לעמוד על סוף דעתו, שהוא אומר על טמא טהור ומראה לו פנים, על טהור טמא ומראה לו פנים. תנא: לא ר"מ שמו אלא ר' נהוראי שמו, ולמה נקרא שמו ר"מ – שהוא מאיר עיני חכמים בהלכה" (עירובין י"ג ע"ב). המקור הזה פושט לנו כי היה ענק בדורו, ועדיין יש לנו להבין את המדרש בו מסופר שהיה לבלר. בטרם נתחיל מלאכה זו, קשה מיניה וביה, שכן ברישא אומרים שהיה כה עצום, עד שלא נפסקה הלכה כמותו, ובסיפא מסופר ששינו שמו – כי הוא "מאיר עיני חכמים בהלכה"?

⁶רש"י במקום מביא דוגמאות: אם יחסיר את האות אל"ף מהפסוק: "ד' אלוקים אמת" או במקום לכתוב "וידבר ד"י יכתוב "וידברו" וכ'.

3. גדול המחנכים

ר"מ היה גדול המחנכים. הדבר בא לידי ביטוי בהמשלת משלים, וכך מספר ר' יוחנן:

"כשהיה ר"מ דורש, היה דורש שלישי הלכה, שלישי אגדה ושלישי משלים. ואמר ר' יוחנן: שלש מאות משלות שועלים היו לו לר"מ, ואנו אין לנו אלא אחד" (סנהדרין ל"ח ע"ב).

צריך להבין, מה מיוחד במשלים, שכה הצטער עליהם ר' יוחנן שמכולם נותר רק משל אחד? ועוד עלינו להבין, מהי המעלה הגדולה בהמשלת משלים, שבכך בחרו להספידו - "משמת ר"מ בטלו מושלי משלים" (סוטה ט"ו ע"א). משל יכול להיות מסופר לכל: מהילד בגן ועד גדול התנאים. יש בו רובד של סיפור פשוט שמתאים לילד, רובד מעליו, המתאים לאדם המסוגל להבין את הנמשל, ומעל לכך, ישנם אין ספור רבדים של עומקים על כל קוצו של יו"ד המופיע במשל, מדוע נאמר כך ולא אחרת.

זו גדולתו של ר"מ, מסוגל היה לדבר אל כל רבדי האוכלוסיה, לפשוט את הקושיות הגדולות ביותר שהיו מתעוררות בבית המדרש ולהופכם למישור, אך ביחד עם זאת היה "נותן דעת מיושב על כל הלכה והלכה" ושופך אור חדש על הלומדים. ואכן, לא "נהוראיי" שמו - שפירושו "אור" - שם עצם, אלא "מאיר" - פועל, כעמוד אש להנחותם הדרך, לגלות להם את רזיה של התורה ועומקה.

נכון הוא, שלא כולם ירדו "לסוף דעתו". חבריו הבינו אותו באחד מן הרובדים השונים של העומק הרב בו היה מסוגל לדבר, אך גדולי הדור עמדו אפילו על סוף דעתו.

עדיין יש לברר את הגמרא בעירובין (י"ג ע"א), המספרת על עיסוקו כסופר סת"ם. ייתכן שר"מ היה סופר סת"ם בראשית דרכו וייתכן שלא, אך הי"עין יעקב" נותן מבט עמוק יותר על מדרש זה, המציג את ר"מ כלבלר, שניתן לקשור אותו למהלך זה.

ר"מ רצה לכתוב את התורה - "שישים ריבוא אותיות בתורה כנגד שישים ריבוא מישראל". רצה ר"מ לחנך את כל אותם עשרות אלפי נפשות, וזו הכוונה "לבלר אני". הזהירו ר' ישמעאל שלא יבוא לחשוב שאין לפרט חשיבות, והעיקר הוא ההצלחה הכללית, על כן אמר לו ש"מלאכתך מלאכת שמים היא" - כל נפש של כל אחד מישראל חשובה היא, וחשובה לא פחות המסגרת של כנסת ישראל.

ר"מ מצידו ענה לו: ודאי! יסוד זה אני כבר יודע, אני מדבר על רובד אחר, על רובד כזה שהרישום והחיתוך אותו אטיל עליהם לא ימחקו - חינוך נצחי, קבוע, תמידי, ששום זבוב או גורם חיצוני לא יוכל למחוק אותו.

ענה לו ר' ישמעאל: מתוך אמיתי הוא לא מי שכותב ובכך משנה את הטבע של המתחנך ע"י כפייה, אלא יש להדריך אותו, לגלות את טבעו העצמי, האישי, הפרטי, וייתכן שהדברים הראשונים שנכתבו על ליבו ימחקו ושוב תצטרך לכתוב וכך הלאה...".

ד. סיכום

ר"מ היה מדבר אל כל שכבות האוכלוסייה ומחנכס. הדרך הנפוצה לכך הייתה המשלת משלים שהיתה מובנת בכמה רבדים, ועל מנת לעמוד על סוף דעתו, היה דרוש הרבה עמל ויגיעה.

על עצמה כזו של מנהיג ומחנך יש לקונן: "משמת רבי מאיר – בטלו מושלי משלים".